

ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ

УДК 929:81'38

Ангеліна Ганжа, Світлана Бибик

ЕКСПРЕСІЯ ЛІНГВОЦЕНТРИЗМУ (ДО ЮВІЛЕЮ Н. І. БОЙКО)

Статтю присвячено огляду наукового доробку доктора філологічних наук, професора Надії Іванівни Бойко. Закцентовано увагу на новаторських дослідженнях відомої української лінгвістки, узагальнених в індивідуальній та колективних монографіях «Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти» (2005), «Міфологеми в українському романтичному просторі» (2010), «Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники» (2011), «Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники» (2017).

Ключові слова: мовна особистість ученого, лінгвостилістика, експресивна лексика, міфологема, конотативна лексична семантика, експресивний потенціал ідіолекту.

The article is devoted to the review of the scientific work of doctor of philological sciences, professor Nadiia Ivanivna Boiko. The emphasis is on innovative research by the well-known Ukrainian linguist, summarized in the individual and collective monographs «Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects» (2005), «Mythologems in the Ukrainian romantic space» (2010), «Conotative lexical semantics: intensive and parametric components» (2011), «Expressive potential of idiollect of Volodymyr Vynnychenko: lexical and phraseological components» (2017).

Key words: linguistic personality of the scientist, linguistic stylistics, expressive vocabulary, mythologeme, conotative lexical semantics, expressive potential of idiollect.

Ніжинська вища школа в українській, та й загалом у слов'янській, філології – один із тих освітніх закладів, де вже понад два століття розвивається, плакається гуманітаристика. Університет, заснований родиною князів Безбородків, завдяки випробуванню часом науковим традиціям можна метафорично назвати «місцем сили», яке дає натхнення під девізом “LABORE ET ZELO”. Однак кожен причетний має щоденно складати випробувальний іспит: чи гідний працювати й творити саме тут? Завідувач кафедри української мови професор Надія Іванівна Бойко цей іспит склала на «відмінно». Якщо лише побіжно переглянемо її науковий доробок, побачимо величезну щоденну ретельну, часом рутинну (а як же без неї в навчальному процесі?) працю. А ще відчуємо не лише любов до мови в усіх її виявах, а й особливе покликання Педагога, Вчителя. Викладацька робота над численними навчальними посібниками, збірниками вправ, методичними рекомендаціями з різних розділів мовознавства потребує енциклопедичної ерудиції й водночас шліфує професійну майстерність, закладає підмурівок наукової творчості.

Надія Іванівна Бойко (Григоренко) народилася в селі Воронькові Бориспільського району Київської області в родині вчителів (мати – учителька початкових класів, батько і сестра – філологи). Як писав А. Сент-Екзюпері, всі ми родом із дитинства. Зрозуміти той першосвіт, у якому зростала майбутня лінгвістка, відчутти його атмосферу допомагає книга педагога-словесника Івана Григоренка «Мої дороги і стежки», яка побачила світ завдяки зусиллям доньки. Це не лише відверта оповідь про долю українського сільського вчительства воєнних і повоєнних років, а й щире вболівання за долю України, сповнене любові до слова і людей [Пінчук 2009].

У школі Надію цікавили різні науки, проте найбільше вабила таїна рідної мови, тому 1971 року вона стала студенткою відділення української мови й літератури філологічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені М. Горького (нині Національний педагогічний

університет імені М. П. Драгоманова). Самодисципліна, постійна щоденна праця над собою сприяли успішному навчанню.

Перші кроки до майбутньої професії студентам 70-х років пощастило робити в атмосфері наукової творчості, яку створювали в Інституті викладачі кафедри української мови – Андрій Петрович Медушевський, Марія Яківна Плющ, Любов Іванівна Мацько, Ольга Петрівна Блик, Григорій Михайлович Удовиченко, Василь Васильович Лобода. Із захопленням і вдячністю згадує Надія Іванівна лекції Петра Костьовича Волинського, Петра Івановича Орлика, Петра Панасовича Хропка, Юрія Свиридовича Кобилецького, Дмитра Сергійовича Наливайка... Завершивши навчання (диплом із відзнакою, рекомендація до аспірантури), вона викладає українську мову і літературу в Рогозівській середній школі на Бориспільщині, працює (з 1979 року) асистентом кафедри української мови в Ніжинському педагогічному інституті.

Тут Надію Бойко чекало знайомство і багаторічна творча співпраця з досвідченими, високоерудованими мовознавцями, які культивували свідоме й відповідальне ставлення до викладацького обов'язку і глибоку повагу до студентів. Серед них Федір Степанович Арват, Марія Герасимівна Кишенько, Оксана Данилівна Неділько, Анатолій Васильович Майборода, Лідія Іванівна Коломісць.

1980 року стала реальністю мрія про аспірантуру. Надія Іванівна пише кандидатську дисертацію (захист відбувся 17 лютого 1984 р.) «Функціонування професійно-термінологічної лексики в мові сучасної української художньої прози (семантична і стилістична характеристика)». Керує її дослідженням відомий український мовознавець Арнольд Панасович Грищенко. Через багато років із нагоди ювілею свого наукового керівника Н. І. Бойко напише: «Я безмежно вдячна Богові і долі, що золотої осені в стінах Київського педінституту зустріла свого дорогого, мудрого і доброго Вчителя – наукового керівника, консультанта, порадника, творчу індивідуальність і прекрасну Людину» (цит. за [Пінчук 2009]).

Досліджуючи освоєння професійно-термінологічної лексики загальноживаною мовою, лінгвістка простежує процес детермінологізації лексики, образно-переносного вживання спеціальних слів у художньому стилі; фіксує розширення сполучуваності термінів із лексемами різних стилістичних пластів і семантичних полів; засвідчує розвиток на базі професійно-термінологічних виразів нових фразеологічних одиниць; активне утворення неологізмів-комполітів із термінологічними компонентами тощо.

Упродовж 1983 – 1997 років Надія Іванівна працює асистентом, старшим викладачем, доцентом, завідувачем (від 1987 р.) кафедри української мови Ніжинського вишу. Завдяки її науковому досвіду, організаторському хисту, працелюбності й вимогливості на кафедрі вдалося згуртувати креативний колектив професіоналів. Доброзичлива творча атмосфера також сприяла науковому зростанню мовознавців (докладніше див. [Самойленко 2011]). У полі зору Н. І. Бойко – лінгвостилістика, проблеми лексичної семантики, фонологічна система української мови, експресивізація текстового простору, антропоцентризм семантики експресивних лексичних одиниць, вербалізація світу емоцій та ін.

Як докторант (1997 – 2001) кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Надія Іванівна об'єктом свого наукового дослідження обирає експресивну лексику української літературної мови, репрезентовану трьома основними лексико-граматичними класами (експресивними іменниками, прикметниками та дієсловами). Теоретичні напрацювання щодо статусу лексичних або семантичних експресивів у лексичній системі української мови професор Н. І. Бойко спроектувала у практичний вимір, підготувавши навчальний посібник для студентів-філологів «Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні» (2002).

Результати ретельного й ґрунтовного дослідження семантичних і функціональних особливостей експресивної лексики української літературної мови, інтерпретації емотивно-оцінних відтінків значення лексем у словнику та шляхів їх реалізації в художній мові підсумувала монографія

авторки «Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти» (2005).

Захист дисертації на здобуття ступеня доктора філологічних наук відбувся 2006 року. Цю наукову перемогу Надія Іванівна також пов'язує з іменем свого вчителя – Арнольда Панасовича Грищенка.

У новаторському дослідженні Н. І. Бойко обґрунтовано теоретичні засади витлумачення основних категорій, пов'язаних з експресивністю; визначено основні критерії виділення експресивної лексики, виокремлено п'ять семантичних типів лексичної експресивності; здійснено семантико-типологічну класифікацію експресивів української літературної мови. Дослідниця простежила лексико-семантичні закономірності функціонування експресивних слів у художній мові та наголосила на чинниках, що забезпечують актуалізацію експресивної семантики, зумовлюють процеси внутрішньої та зовнішньої експресивізації узуально нейтральних лексичних одиниць.

Професор Н. І. Бойко успішно керує науковою роботою аспірантів, серед її учнів – п'ять кандидатів наук. Свідченням продовження плідної творчої співпраці і після захисту дисертацій стали монографії і навчальні посібники у співавторстві, що вийшли друком у ближче десятиліття. Зокрема в монографії «Міфологеми в українському романтичному просторі» (співавтор – А. М. Кайдаш, 2010) на багатому фактичному матеріалі з творів українських письменників-романтиків обґрунтовано теоретичні засади розуміння основних категорій міфологем, схарактеризовано й кваліфіковано міфологічні номінації як умовно словникові та текстоцентричні одиниці, враховано особливості їхньої семантики та функціонування в художньому тексті. До речі, зі своєю ученицею Аллою Миколаівною Кайдаш Надії Іванівні вдалося реалізувати ще один успішний освітній проект – збірник диктантів для студентів-філологів «Сам собі вчитель». Оригінальна за компонуванням матеріалу книга вже витримала апробацію в навчальному процесі й три видання.

У науковій праці «Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники» (у співавторстві

з Т. Л. Хомич, 2011) йдеться про теоретичні засади вивчення інтенсивного й параметричного компонентів у сучасній лінгвістичній парадигмі, про інтенсивний та параметричний складники в семантичній структурі конотованого слова і про їх взаємодію з іншими складниками семантики конотованих лексичних одиниць. Автори аналізують основні семантичні різновиди інтенсивно-параметричного складника, розмежовують функціонально-семантичні типи конотатів з інтенсивно-параметричним компонентом у їхній семантичній структурі.

Дослідники мовотворчості Володимира Винниченка схвально зустріли монографію «Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники» (2017) Н. І. Бойко, Л. І. Коткової. Це нове досягнення лінгвокреативної постаті Володимира Винниченка, яке стимулюватиме дослідження ідіостилів українських письменників, зіставне вивчення індивідуально-авторських картин світу. Експресивний потенціал ідіолекту В. Винниченка показано через аналіз лексико-фразеологічних засобів вербалізації концептосфери письменника, у якій ці засоби виконують художньообразні функції епітетів, порівнянь, метафор, синекдох. В основі методології аналізу — розуміння концепту як ментальної сутності, яку репрезентують мовні одиниці, елементи інформаційної структури свідомості, елементи, що їх оцінює, переживає індивідуум і в яких діалектично взаємодіють особистісний і колективний мовнокультурний досвід.

Наукові досягнення Н. І. Бойко та багаторічна сумлінна праця на освітянській ниві не лишилися поза увагою держави, її відзначено нагрудним знаком МОН України «Відмінник освіти України» (1995), нагрудним знаком МОН України «Петро Могила» (2009), грамотою Верховної Ради України (2010), медаллю НАПН України «Ушинський К. Д.» (2016).

Залюблений у свою справу Надії Іванівні вдасться зберігати невичерпне творче натхнення й вишукану експресію в чітко регламентованому й водночас непередбачуваному навчальному повсякденні. А отже, є всі підстави сподіватися, що незабаром наукова скарбниця української лінгвістики

поповниться новою оригінальною розвідкою видатної представниці Ніжинської вищої школи – професора Надії Іванівни Бойко. З нетерпінням чекаємо!

Єрмоленко С. Я. Бойко Надія Іванівна // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 56.

Пінчук Т. Д. Бойко Надія Іванівна: У промінні рідного слова // *Пінчук Т. Д.* Зірки залишають слід... Книга 3. – Ніжин: Вид-во Ніжинського ун-ту, 2009. – С. 9–15.

Самойленко Г. В. Розвиток українського мовознавства у Ніжинській вищій школі // Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». – 2011. – Кн. 1. – С. 24–30.

Мовознавча Ніжинщина: довідник / Упоряд. Н. І. Бойко, С. В. Зінченко, А. М. Кайдаш. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 161 с.

REFERENCES

Yermolenko, S. Ya. (2007). Boiko Nadiia Ivanivna. In *Ukrayins'ka mova: Entsyklopediia* (p. 56). Kyiv: Vyd-vo «Ukrayins'ka entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana (in Ukr.)

Pinchuk, T. D. (2009). Boiko Nadiia Ivanivna: In the rays of the native word. In *Zirky zalyshayut` slid... Book 3* (p. 9–15). Nizhyn: Vyd-vo Nizhynskogo un-tu (in Ukr.)

Samoilenko, H. V. (2011). The development of Ukrainian linguistics in Nizhyn high school. In *Naukovi zapysky NDU imeni Mykoly Gogolia. Seriia «Filolohichni nauky»*, book 1, 24–30 (in Ukr.)

Boiko, N. I., Zinchenko, S. V., Kaidash, A. M. (Ed.) (2017). Linguistic Nizhyn region. Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Gogolia (in Ukr.)

Anhelina Ganzha, Svitlana Bybyk

EXPRESSION OF LINGUAL CENTRISM (TO THE ANNIVERSARY OF N. BOIKO)

Scientific fate of Nadiia Ivanivna Boiko is associated with Nizhyn State University named after Mykola Gogol, where she now heads the Ukrainian language department. Among the scientific interests of the researcher are linguistic stylistics, problems of lexical semantics, phonological system of the Ukrainian language, expressiveness of the text space, etc.

Author summed up the results of the study of the semantic and functional peculiarities of the expressive vocabulary of the Ukrainian literary language, the interpretation of the emotional and appraised shades, the significance of the lexem in the dictionary and the ways of their implementation in the artistic language in the monograph “Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects” (2005).

In the monograph “Mythologems in the Ukrainian Romantic Space” (co-author – A. M. Kaidash, 2010) the theoretical principles of understanding the main categories of mythologems are substantiated on the rich factual material from the works of Ukrainian romantic writers. Mythological nominations as conditional vocabulary and text-centric units are characterized and qualified, the peculiarities of their semantics and functioning in the artistic text are taken into account.

In the scientific work “Conotative lexical semantics: intensive and parametric components” (co-authored with T. L. Khomich, 2011), we discuss the theoretical foundations of studying the intensive and parametric components in the modern linguistic paradigm, the intensive and parametric components in the semantic structure of the connotated word, and about their interaction with other components of the semantics of the connotated lexical units.

Monograph “Expressive potential of idiollect of Volodymyr Vynnychenko: lexical and phraseological components” (2017) by N. I. Boiko, L. I. Kotkova is a new comprehension of the linguistic and creative personality of Volodymyr Vynnychenko, which will stimulate the study of idiostyles of Ukrainian writers, comparative study of individually-authored pictures of the world.